

УДК 330.3:[332.122:338.43]

О. А. Дудзяк,

к. е. н., асистент кафедри менеджменту, адміністрування та публічного управління,
Подільський державний аграрно-технічний університет

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.6.55

ЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

O. Dudziak,

PhD in Economics, prof. of the Department of Management, Administration
and Public Management of the State Agrarian and Engineering University in Podilya

THE SIGNIFICANCE OF ECOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

Повноцінне входження України в європейські та світові процеси тісно пов'язане із формуючими процесами сучасної розвинутої держави здатної забезпечувати свої національні інтереси. Одним з головних напрямів подальшого розвитку є забезпечення еколого-соціальної компоненти поряд із економічним розвитком. Стрімкий індустріальний розвиток цивілізації почав вичерпувати існуючу ресурсно-екологічну базу, що може прискорити епоху глобальної кризи, яка охопить різноманітні аспекти людського життя. Недопущення розгортання цієї кризи є одним з найголовніших завдань людської цивілізації XXI ст. Забезпечення сталого розвитку сільських територій залежить від низки чинників та умов. Одне із вагомих місць у системі цих чинників належить екологічному фактору, посилена увага до якого пояснюється підвищенням рівня антропогенного навантаження на довкілля, стрімким розвитком науково-технічного процесу. Сучасний екологічний стан сільських територій пов'язаний із негативними змінами екосистем біосфери, значним зменшенням біопродуктивності і біорізномаяття, виснаженням ґрунтів і мінеральних ресурсів при одночасному не баченому зростанні забруднення всіх геосфер. Все це межує зі знищенням середовища існування людства.

З цією проблемою нині зіштовхнулись і жителі сільської місцевості, через відсутність повноцінних пунктів збору і утилізації відходів, як для селян та переробних підприємств. Відсутність спеціалізованих могильників для захоронення біологічних відходів сільського господарства також є великою проблемою на сільських територіях України, що призводить до загального забруднення екології сільських територій.

Тому проблема розробки програм впровадження комплексних заходів, що до відновлення екологічного балансу на сільських територіях нині є досить актуальною в плані вивчення та впровадження.

За допомогою проведеного дослідження можна чітко сформулювати напрямки і цілі програми, які в подальшому можна реалізувати на практиці, що дозволить спонукати відновлення і розвиток сільських територій України в період адміністративно-територіальної реформи.

Full-fledged entry of Ukraine into European and world processes is closely connected with the emerging processes of a modern developed state capable of ensuring its national interests.

One of the main directions of further development is the provision of eco-social components along with economic development. The rapid industrial development of civilization began to exhaust the existing resource-base, which can accelerate the era of global crisis, which will cover various aspects of human life. Preventing the deployment of this crisis is one of the main tasks of human civilization of the XXI century. Ensuring sustainable rural development depends on a number of factors and conditions. One of the significant places in the system of these factors belongs to the environmental factor, the increased attention to which is explained by the increased level of anthropogenic pressure on the environment, the rapid development of the scientific and technological process. The current ecological state of rural areas is associated with negative changes in the ecosystems of the biosphere, a significant decrease in bioproductivity and biodiversity, depletion of soil and mineral resources, with a simultaneous unprecedented increase in pollution of all geospheres. All this is bordered by the destruction of the living environment of mankind.

This problem is now faced by rural residents, due to the lack of high-grade collection points and waste disposal, both for farmers and processing enterprises. The lack of specialized burial grounds for the disposal of biological waste from agriculture is also a big problem in the rural areas of Ukraine, which leads to a general pollution of the ecology of rural areas.

Therefore, the problem of developing programs for the implementation of integrated measures to restore the ecological balance in rural areas is currently very relevant in terms of research and implementation.

With the help of the conducted research, it is possible to clearly formulate the directions and goals of the program, which can later be implemented in practice, which will encourage the restoration and development of rural areas of Ukraine during the period of administrative and territorial reform.

Ключові слова: розвиток сільських територій, екологія, забруднення території, екологічний баланс, екологізація.

Keywords: development of rural areas, ecology, pollution of the territory, ecological balance, ecologization.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемі розвитку сільських територій, як виду підвищення рівня життя сільського насе-

лення та можливого напрямку розвитку відновлення екологічного балансу присвячено роботи багатьох науковців та практиків. Для написання статі ми використали матеріали про-

відних дослідників розвитку та відновлення сільських територій Куцмус Н.М., Зінько Ю.В., Коберніченко Т.О., Васильєва В.П., Іванишина В.В. та інших.

МЕТА СТАТТІ

Метою статі є пошук можливостей підвищення екологічних стандартів життя територіальної громади чи сільської ради та обґрунтування напрямів подолання існуючих екологічних проблем території на основі прогресивного європейського досвіду.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розвиток сучасного суспільства, в тому числі і такої його складової як сільський соціум, об'єктивно висуває на перший план проблему забезпечення високих стандартів якості життя. В розумінні цього поняття, як правило, домінуючими залишаються матеріальні аспекти. Проте тривалий дисбаланс у взаємовідносинах між людиною та природою змінює класичні погляди на цю проблему, виставляючи акцент саме на екологічний бік якості середовища життєдіяльності. Тож сучасні концепції подальшого розвитку на різних рівнях управління повинні концентруватися на забезпеченні гармонії з природним середовищем, яка можлива за умов мінімізації негативного антропогенного впливу та посилення відповідальності людини за свої дії.

Проблема екологізації, відновлення екологічного балансу сільських територій вимагає поглибленого вивчення та розв'язання, для цього потрібно розробити ряд заходів, які цьому сприятимуть, а саме:

- по-перше, проаналізувати індикатори соціально-економічного розвитку території сільської ради чи ОТГ;
- по-друге, дати характеристику природно-кліматичних умов території;
- по-третьє, оцінити існуючі екологічні проблеми;
- по-четверте, розробити концепцію вирішення виявлених проблем довкілля;
- по-п'яте, обґрунтувати організаційні, технічні та фінансові аспекти вирішення екологічних проблем території ОТГ чи сільської ради задля підвищення екологічних стандартів життя місцевої територіальної громади;
- по-шосте, визначити соціо-еколого-економічний ефект від запропонованих заходів.

Визначивши напрями вирішення проблем, можна перейти до розробки програми в якій можна розрахувати та зобразити логарифм вирішення проблеми екологізації сільських територій.

Внаслідок економічної діяльності, яка проводилася на території сільських територій протягом останніх десятиліть різними суб'єктами господарювання, нині існує множина екологічних проблем, які стосуються як земельних та водних ресурсів, так і повітря та природного біорізноманіття.

Зокрема інтенсивне сільськогосподарське використання земельних ресурсів призвело до зниження родючості ґрунтів через їх переущільнення, втрати грудкувато-зернистої структури, водопроникності та аерозійної здатності з усіма екологічними наслідками.

Разом з тим, зниження родючості локальних ґрунтів зумовлюється також завдяки такому природно-техногенному явищу як підтоплення. За останні роки площа території, яка піддається підтопленню, збільшилася вдвічі. Основними причинами цього явища є:

- зарегульованість річок ставками та об'єктами водного господарства, що спричиняє підпір рівня ґрунтових вод і зниження природних дренажних систем (замулення річок, засипання балок, ярів);
- порушення на забудованих територіях природного стоку поверхневих вод;
- скорочення площ лісових насаджень;
- незадовільне функціонування чи повна відсутність у населених пунктах зливової мережі, інших систем водовідновлення;
- невідповідність водовідвідних споруд на автошляхах до пропуску талих і дощових вод;
- вихід із ладу осушувальних систем;
- розташування населених пунктів на понижених ділянках місцевості тощо.

Окрім відзначеного зниження родючості ґрунтів, наслідками підтоплення є також погіршення стану забудованих територій та санітарних умов проживання людей, збільшення захворюваності, забруднення води та ґрунтів, заболочення значних ділянок землі, розвиток небезпечних геологічних процесів, пошкодження або руйнування будівель, споруд та мереж.

До основних джерел антропогенного забруднення атмосферного повітря слід віднести: теплове та енергетичне устаткування, сільське господарство та виробництво, всі види транспорту. Саме останнє з перерахованих джерел є основним, оскільки питома вага забруднення від транспорту становить 80 % від загальної кількості.

Екологічні проблеми водних об'єктів сільської місцевості спричинені такими чинниками:

Таблиця 1. SWOT-аналіз екологічної ситуації на територіях сільської місцевості України

STRENGTHS	WEAKNESSES
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Сприятливий клімат для ведення сільськогосподарського виробництва. ➤ Достатня забезпеченість технічною водою. ➤ Питна вода з водогону відповідає нормам. ➤ Повітря незабруднене промисловими викидами. ➤ Відсутність сильно вираженої ерозії (водної, вітрової) ґрунтів. ➤ Наявність буферних, захисних зон. ➤ Цілісність рослинного та тваринного світу. ➤ Наявність діючих артезіанських свердловин, потужність яких дозволяє забезпечити населення питною водою. ➤ Забезпечення збору та вивозу сміття в селах 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Недостатня забезпеченість населення питною водою (57%). ➤ Недотримання науково-обґрунтованих сівозмін у рослинництві, що веде до виснаження потенціалу ґрунтів. ➤ Недостатня внесення добрив, недотримання пропорцій між органічними та мінеральними добривами. ➤ Підвищений рівень шуму в зв'язку з близькістю автодороги. ➤ Сезонні викиди в повітря смол, пилу внаслідок роботи асфальтового заводу. ➤ Переважання площ вирубаних лісових насаджень над відновленими. ➤ Неорганізоване звалище несортованого сміття. ➤ Відсутність місцевої програми збереження навколишнього середовища. ➤ Непідготовленість водовідвідних споруд на автошляхах до пропуску талих і дощових вод. ➤ Незадовільне функціонування та повна відсутність в окремих населених пунктах зливової мережі, інших систем водовідведення. ➤ Вихід з ладу осушувальних систем
OPPORTUNITIES	THREATS
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Запровадження організованої системи збирання та утилізації сміття. ➤ Активізація загальнодержавної та регіональної екологічної політики. ➤ Просування концепції ведення сільського господарства та інших видів економічної діяльності на умовах сталості. ➤ Розвиток екологічної культури серед сільського населення. ➤ Активізація уваги сільських громад до збереження природних принад місцевості. ➤ Поширення агроекотуризму. ➤ Розвиток системи забезпечення населення якісною питною водою 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Тривалість процесу комерціалізації сільськогосподарського виробництва без належної уваги до екологічних проблем агросередовища. ➤ Посилення транспортних потоків на автодорозі «Київ-Чоп» та місцевих автошляхах. ➤ Збереження неконтрольованих вирубок лісу та збільшення його захворюваності. ➤ Продовження змін у кліматі. ➤ Погіршення санітарно-гігієнічної ситуації в зв'язку зі збільшенням масштабів стихійних звалищ. ➤ Погіршення здоров'я населення внаслідок низької якості води в селах без централізованого водопостачання. ➤ Негативні тенденції у рослинному та тваринному світі, спричинені посиленням антропогенного впливу людини на навколишнє середовище. ➤ Тривалість негативних явищ у взаємовідносинах «людина-природа» на території сільської ради за відсутності належної інформаційно-виховної роботи та екологічної культури

Джерело: розроблено автором.

— скид неочищених та недостатньо очищених комунально-побутових та промислових стічних вод безпосередньо у водні об'єкти та через систему каналізації;

— надходження до водних об'єктів забруднюючих речовин у процесі поверхневого стоку води забудованих територій та сільгоспугідь;

— ерозія ґрунтів на водозабірній площі.

Джерелами забруднення є також звалища побутових відходів, забруднюючі речовини, які надходять до підземних та поверхневих водних об'єктів.

Разом з тим, однією з найвагоміших екологічних проблем території, яка на пряму пов'язана з антропогенною діяльністю людини, є забрудненість відходами різного походження.

Така ситуація зумовлює пагубні наслідки для всього навколишнього середовища, оскільки відбувається вітрове рознесення часток сміття серед населених пунктів, погіршення санітарно-гігієнічних умов, поширення засмічення до прилеглих угідь тощо.

Охарактеризовані екологічні проблеми безумовно впливають на біорізноманіття природного середовища, посилюючи в ньому вже існуючі проблеми.

Так, останнім часом спостерігається погіршення лісопатологічного стану лісів. При проведенні рубок головного користування, як правило, не використовується можливість природного оновлення, не зберігається приріст. Недостатній догляд за створеними лісовими культурами стає причиною їх загибелі та зміни основних лісових порід на малоцінний самосів.

Серед проблем, пов'язаних з тваринним світом, слід підкреслити його недостатню вивченість, відсутність достовірних даних щодо запасів промислових видів та обсягів їх добування, погіршення природних умов існування диких тварин через зростаючий антропогенний вплив та послаблення їх охорони від незаконного використання та знищення. Ведення мисливського господарства здійснюється переважно екстенсивним шляхом, що є наслідком скорочення обсягів штучного розведення та випуску в природу мисливської фауни. Недостатньо уваги приділяється статевіковій структурі поголів'я мисливських парнокопитних тварин, поліпшення їх генофонду.

Існуючі екологічні проблеми потребують термінового вирішення, особливо ті з них, які мають антропогенне походження, оскільки вони рівнозначно впливають як на екологічну сторону якості життя населення територіальної громади, так і на стан навколишнього природного середовища.

Для формування діагнозу стартових умов реалізації екологічно спрямованих проектів на сільських територіях необхідно врахувати існуючі сильні та слабкі сторони екологічного середовища. Проте об'єктивно необхідним для розробки стратегічних напрямів вирішення екологічних проблем є також прогнозування потенційних можливостей та загроз розвитку території. Поєднати ці завдання дозволяє методологія SWOT-аналізу, матриця якого дозволяє розмежувати внутрішні та зовнішні чинники.

ВИСНОВОК

Отже, слід зазначити, що екологія має безпосередній вплив на розвиток сільських територій, адже від стану екологічної ситуації залежить чимало чинників, які є важливими для сільських територій. Відношення до екології та до навколишнього середовища має виховуватись у населення, сільські жителі мають бути вмотивовані дбати про екологічний стан своїх населених пунктів, як шляхом заохочень, так і шляхом покарань.

Завдяки забезпеченню екологічного балансу на сільських територіях дозволить диверсифікувати сільське господарство за рахунок сільського зеленого туризму, займатись екологічно-чистим сільським господарством та загалом покращити умови життя селян.

Література:

1. Борщевський В.В. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: [монографія] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. — Львів, 2012. — 216 с.
2. Дудзяк О.А. Оцінка агротуристичної привабливості регіону: основні фактори та показники / О. А. Дудзяк // Вісник Сумського національного аграрного університету. — 2010. — Вип. 5/2: Серія Економіка та менеджмент. — С. 16—20.
3. Куцмус Н.М. Європейський досвід вирішення проблем сільського розвитку. Соціально-економічні проблеми розвитку сільських територій: регіональний аспект: кол. монографія / [В.І. Ткачук, А.О. Соколова, О.В. Голій та ін.], за ред. В.І. Ткачука. — Ж.: Видавництво ПП "Рута", 2014. — С. 263—278.

4. Дудзяк О.А. Вплив сільського туризму на розвиток сільських територій / О.А. Дудзяк // Науковий вісник Ужгородського університету — серія економіка — вип. 2 (48) 2016. — С. 133—136.

5. Кудінова І.П. Сільськогосподарське до-радицтво в Україні: проблеми та шляхи розвитку // Біоресурси і природокористування. — Т. 6. — № 5—6. — 2014. — С. 133—137.

6. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних відносин: підручник. — 2-ге вид., доп. і перероблене / В.Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.

7. Іванишин В.В, Дудзяк О.А. Застосування в Україні досвіду розвитку сільських територій Європейських країн та США / В.В. Іванишин, О.А. Дудзяк // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. — 2015. — Вип. 24. — Т. 3. — С. 5—10.

References:

1. Borschevs'kyj, V.V. (2012), Rozvytok sil's'kykh terytorij v systemi ievrointehratsijnykh priorytetiv Ukrainy [Development of rural areas in the system of Euro-integration priorities of Ukraine], NAN Ukrainy. In-t rehional'nykh doslidzhen', Lviv, Ukraine.

2. Dudziak, O.A. (2010), "Assessment of the agritourism attractiveness of the region: the main factors and indicators", Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriiia Ekonomika ta menedzhment, vol. 5/2, pp. 16—20.

3. Kutsmus, N.M. (2014), Yevropejs'kyj dosvid vyrishennia problem sil's'koho rozvytku. Sotsial'no-ekonomichni problemy rozvytku sil's'kykh terytorij: rehional'nyj aspekt [The European Experience in Rural Development. Socio-economic problems of rural development: regional aspect], Ruta, Zhytomyr, Ukraine.

4. Dudziak, O.A. (2016), "The impact of rural tourism on the development of rural areas", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu - seriiia ekonomika, vol. 2 (48), pp. 133—136.

5. Kudinova, I.P. (2014), "Agricultural advisory services in Ukraine: challenges and development paths", Bioresursy i pryrodokorystuvannia, vol. 6, no. 5—6, pp. 133—137.

6. Andriychuk, V.H. (2002), Ekonomika ahrarnykh vidnosyn [The economy of agrarian relations], KNEU, Kyiv, Ukraine.

7. Ivanyshyn, V.V. and Dudziak, O.A. (2015), "Application in Ukraine of development of rural areas of European countries and the USA", Zbirnyk naukovykh prats' Podil's'koho derzhavnoho aharo-tekhnichnoho universytetu, vol. 24, no. 3, pp. 5—10.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2019 р.